

ЕВРОПЕЙСКИ СЕМЕСТЪР – ТЕМАТИЧЕН ИНФОРМАЦИОНЕН ДОКУМЕНТ

НЕДЕКЛАРИРАН ТРУД

1. ВЪВЕДЕНИЕ

Въпреки че не съществува официално определение на понятието **недеклариран труд**, в ЕС е възприето, че с него се обозначава „всяка дейност, осъществявана срещу заплащане, която е законна по своето естество, но не е декларирана пред органите на публичната власт, като се имат предвид различията в нормативните системи на държавите членки“^{1 2}.

Предоставянето на незаконни стоки и услуги (напр. производство или трафик на наркотици или огнестрелни оръжия, трафик на хора или изпиране

на пари) е част от престъпната икономика в по-широк план. „Сенчестата икономика“ често се определя като включваща както недекларираната икономика, така и престъпната икономика.

Недекларираният труд поражда политически предизвикателства по различни причини:

- той е форма на **отклонение от данъчно облагане**, която подкопава устойчивостта на публичните финанси и фискалната стабилност³;
- той също така забавя перспективите за растеж, тъй като **намалява качеството на работните места** (напр. възпрепятствайки включването на работниците в обучение през целия живот) и е свързан с нарушаване на конкуренцията между дружествата, което води до производствена неефективност: предприятията от неформалната икономика обикновено избягват използването на официални (формални) услуги и не разполагат с подходящ достъп до кредити;
- в социално отношение, той се характеризира с:
 - лоши условия на труд,
 - недостатъчно добро изпълнение на изискванията във връзка със

¹ Съобщение на Европейската комисия „Засилване на борбата срещу недеклариания труд“, COM(2007) 628, стр. 2.

² Няма единно определение за „недеклариран труд“, което да е в обща употреба в целия ЕС. Някои определения включват широка гама от видове недеклариран труд, например положен, но недеклариран пред социалноосигурителните органи труд, неплатени вноски и данъци и неизпълнени задължения за съхраняване на документация, както и напълно недекларирана стопанска дейност; други се съсредоточават върху конкретни задължения, като изискването за официално уведомяване на съответните органи в началото на трудовия договор. Виж: Европейска обсерватория на политиката по заетостта (ЕЕРО), 2016 г., Европейска платформа за противодействие на недеклариания труд, информационни документи за държавите членки и обобщаващ доклад.

³ Вж. също така тематичния информационен документ на европейския семестър, посветен на устойчивостта на публичните финанси.

здравето и безопасността,
- по-ниски доходи,
- липса на социално осигуряване.

Тези недостатъци водят до социален дъмпинг и до **по-лоши социални резултати**.

Следните социално-икономически тенденции увеличават мащаба на полагания недеklarиран труд:

- все по-голяма гъвкавост на договорните отношения, особено нарастването на самостоятелната заетост, възлагането на дейности на подизпълнители и на външни изпълнители;
- нарастване на трансграничната стопанска дейност, което изисква ефикасно международно сътрудничество между надзорните и правоприлагащите органи;
- преориентиране на икономиката към сектори, които са най-силно засегнати от недеklarирания труд (домакинска помощ и полагане на грижи);
- увеличаване на социалните сътресения в някои страни от ЕС, при което някои хора биха могли да се опитат да компенсират загубите на доходи чрез недеklarиран труд.

Недеklarираният труд се дели на три основни категории:

1. **недеklarиран труд във формална бизнес среда.** Той може да е напълно недеklarиран или частично недеklarиран, като част от заплатата се заплаща официално, а част от нея — на ръка и неофициално;
2. **недеklarиран труд за собствена сметка или самостоятелна заетост,** изразяващ се в предоставяне на услуги на предприятие, официално извършващо дейност, или на други клиенти, като домакинства;
3. **предоставяне на стоки и услуги на съседни,** на собственото семейство,

приятели или познати (строителни или ремонтни дейности, почистване, грижи за деца или грижи за възрастни хора). Понякога това е нещо като взаимна помощ.

Многостранныят характер на недеklarирания труд се дължи на различията в производствената структура, институционалната сила на публичните органи и регулаторните системи или обхвата на системите за социална защита. Трябва да бъдат анализирани както мащабът, така и структурата на недеklarирания труд в дадена страна; те може да се разглеждат като отражение на недостатъците на официалния пазар на труда. Ясно е, че крайната цел е да се ограничи мащабът на недеklarирания труд като цяло. Основната цел при това е недеklarираният труд да бъде превърнат в деклариран.

Настоящият информационен документ е структуриран по следния начин. В раздел 2 се разглеждат постигнатите резултати в държавите от ЕС по отношение на предизвикателствата пред политиката. В раздел 3 са обсъдени данните относно политиките за ефективно справяне с тези предизвикателства, а в раздел 4 са очертани добрите практики в тази област на политиката в държавите от ЕС.

2. ИДЕНТИФИЦИРАНЕ НА ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВОТА

За идентифициране на предизвикателствата в областта на недеklarирания труд могат да се използват няколко показателя. Тъй като недеklarираният труд е ненаблюдавана променлива, тези показатели са свързани с различните фактори, които го обуславят, както е описано по-долу.

(1) Структурни икономически фактори:

- Високи нива на данъчно облагане и разходи за привеждане в

съответствие (включително тези, произтичащи от трудовите разпоредби). Изследванията на Eurofound установиха обаче, че режимите на работа и социална закрила, предназначени да намалят данъците, да дерегулират и да сведат до минимум държавната намеса, не намаляват средно мащаба на недекларирания труд в икономиката. По-силен двигател е възприемането на високите разходи за данъчно облагане и за съответствие: не непременно в страните с най-високи ставки на данъчно облагане хората възприемат данъците като фактор, водещ до недеклариран труд. Изборът да не се декларира трудът може да отразява недоволството от получените от тях обществени услуги за данъците, които плащат (вж. по-долу „социални фактори“). „Бюрокрацията“ може да се оцени според класирането на страните в проучването „Правене на бизнес“ на Световната банка.

- Състав на икономиката: някои сектори⁴ са особено изложени на недеклариран труд. Големината на фирмата също има значение; зависимите служители, които получават „заплати в плик“, са по-склонни да работят за по-малки организации, като 56 % от тях работят във фирми с по-малко от 20 служители.

⁴ Строителен сектор; услуги за домакинството, включително услуги за домашно почистване, грижи за деца и грижи за възрастни хора; лични услуги; частна охрана; промишлено почистване; селско стопанство; и сектора на хотелиерството, ресторантьорството и общественото хранене.

Фигура: Очакван размер на сенчестата икономика и недеklarирания труд в ЕС

Държава	Недекларир ан труд (% от гледна точка на приноса на труда, оценки по метода „вложен труд“ за 2013 г.)	Сива икономика (в % от БВП), 2015 г. ¹	Недекларир ан труд (% от БВП), 1992–2006 г. ²	Недекларир ан труд, данни по страни или прогноза ³ (% от БВП)	Неформален труд ⁴ (% от разширена та работна сила)	Търсене на недеklarир ан труд ⁵ (% от анкетираните в проучване на Евробарометър (EBS) 2013 г.)	Предоставян е на недеklarир ан труд ⁶ (% от анкетираните в проучване на Евробарометър 2013 г.)	Заплати в плик ⁷ (% от заетите лица, получаващи заплати в плик, проучване на Евробарометър 2013 г.) /% от брутната заплата, получена като заплата в плик
Австрия	8,7	8,2	1,5 (1995 г.)	Няма данни	19,7	14	5	2/10
Белгия	11,9	16,2	6-20	Няма данни	10,5	15	4	4/5
България	17,8	30,6	22-30 (2002 г.)	20 (2011 г.)	13,2	16	5	6/30
Кипър	13,8	24,8	10 (2007 г.)	19,1 (2012 г.)	53,0	16	2	2/50
Хърватия	14,2	27,7	Няма данни	Няма данни	Няма данни	17	7	8/35
Чешка република	7,7	15,1	9-10 (1998 г.)	Няма данни	12,5	19	4	5//25
Дания	9,6	12,0	3 (2005 г.)	Няма данни	11,5	23	9	2/1
Естония	14,8	26,2	7-8 (2007 г.)	8 (2011 г.)	9,8	12	11	5/40
Финландия	9,3	12,4	4,2 (1992 г.)	Няма данни	11,2	11	3	¼
Франция	8,8	12,3	4-6,5 (1998 г.)	Няма данни	10,3	9	5	1/6
Германия	4,4	12,2	7 (2007 г.)	Няма данни	11,9	7	2	1/30
Гърция	12,4	22,4	24-30 (2007 г.)	36,3 (2012 г.)	46,7	30	3	7/10
Унгария	17,3	21,9	18 (1998 г.)	16-17 (2006 г.)	9,4	11	4	6/20
Ирландия	8,6	11,3	8 (2002 г.)	Няма данни	33,0	10	2	2/8
Италия	12,9	20,6	6,4 (2006 г.)	12,1 (2011 г.)	22,4	12	2	2/65
Латвия	18,3	23,6	16-18 (2007 г.)	Няма данни	8,0	28	11	11/50
Литва	19,8	25,8	15-19 (2003 г.)	Няма данни	6,4	14	8	6/20
Люксембург	5,4	8,3	Няма данни	Няма данни	Няма данни	14	5	3/11
Малта	Няма данни	24,3	25 (1998 г.)	Няма данни	Няма данни	23	1	Няма данни
Нидерландия	5,2	9,0	2 (1995 г.)	Няма данни	12,6	29	11	3/5
Полша	20,8	23,3	12-15 (2007 г.)	4,6 (2010 г.)	21,6	5	3	5/20
Португалия	6,6	17,6	15-37 (2004 г.)		22,4	10	2	3/100
Румъния	18,9	28,0	16-21 (2007 г.)	31,4	11,8	10	3	7/9
Словакия	13,4	14,1	13-15	Няма данни	12,2	17	5	7/20
Словения	13,2	23,3	17 (2003 г.)	Няма данни	14,1	22	7	4/20
Испания	8,8	18,2	12,3 (2006 г.)	17 (2011 г.)	18,8	8	5	5/100
Швеция	7,7	13,2	5 (2006 г.)	Няма данни	8,2	16	7	1/5
Обединено кралство	2,7	9,4	2 (2000 г.)	Няма данни	21,7	8	3	2/20

Източници: 1. Уилямс, К.К., Хородник, Й.А., Беякович, П., Микулич, Д., Франич, Й., Кедир, А. (2017 г.) Оценка на мащаба на недеklarирания труд в Европейския съюз и неговите структурни детерминанти: оценки, използващи метода на вложения труд (LIM). 2: Шнайдер, Ф. (2015 г.), „Размер и развитие на сивата икономика на 31 европейски и 5 други страни от ОИСР от 2003 г. до 2015 г.: Различни развития“; 3: Европейска комисия (2004 г., 2007 г.), Преглед на Европейската обсерватория по заетостта, пролет 2004 г. и пролет 2007 г.; 4: Eurofound (2012 г.), информационни документи за държавите — членки на ЕС и Норвегия относно оценки и подходи за измерване на недеklarирания труд; 5: Хазанс, М. (2011 г.), „Неформални работници в Европа: данни от 30 европейски страни, Работен документ на Световната банка за изследвания в областта на политиката (5912); 6: Евробарометър 2013 г., Отговори на въпроса „През последните 12 месеца заплащали ли сте за стоки или услуги, за които имате основателни причини да предполагате, че са включвали недеklarир ан труд (например поради липса на фактура или разписка за ДДС)?“; 7: Евробарометър 2013 г., Отговори на въпроса „Освен редовната заетост, извършили ли сте недеklarирани платени дейности през последните

12 месеца?"; 8: Евробарометър 2013 г., Отговори на въпроса „Понякога работодателите предпочитат да заплащат цялата или част от заплатата, или възнаграждението (за допълнителна работа, извънредни часове или част над правния минимум) в брой и без да я декларират пред данъчните или социалноосигурителните органи. Вашият работодател изплащал ли е ваш доход по този начин през последните 12 месеца?“ / Уилямс, К., Хородник, А., (2017 г.) Недеклариран труд, фалшиво деклариране на труд: недекларирана заетост в Европейския съюз.

За повече информация относно различните методики вж. приложението „Как да оценим недекларирания труд“.

(2) Циклични икономически фактори. Трудният бизнес контекст може да накара работодателите да се опитват да избегнат или ограничат данъчните задължения. За служителите обикновено се счита, че следните фактори допринасят за недекларирания труд:

- все по-дълги периоди на безработица⁵ и брой обезсърчени работници;
- положението на уязвимите групи, включително нелегалните имигранти;
- спад на заплатите.

Евробарометър за 2013 г. показва, че полагащите недеклариран труд са по-скоро млади, безработни или студенти.

Каре: Недеклариран труд, заплати в плик

Недекларирана заетост възниква, когато официалният работодател плаща на официално нает служител официално декларираната заплата, но я допълва с недекларирано възнаграждение („в плик“), за да избегне пълното социално и данъчно задължение. Анализът показва, че заплатите са по-вероятно да не бъдат отчитани в икономики с:

- по-нисък БВП на глава от населението;
- немодернизирани държавни бюрокрации с по-голяма корупция в публичния сектор;
- по-високи нива на тежко материално лишаване;
- по-високо неравенство на доходите;

⁵ Според анализа на Комисията от 2013 г. „Заетост и социално развитие в Европа“, дългосрочната безработица като дял от общата безработица показва малко по-силна корелация с недекларирания труд, отколкото дългосрочната безработица като дял от активното население (вж. Таблица 12 от настоящия доклад).

- по-ниски разходи за интервенции на пазара на труда за защита на уязвимите групи.

Решаването на проблема с недекларираната заетост ще означава справяне с тези системни детерминанти. Разликите в рамките на ЕС са значителни; частта на служителите, получаващи заплати в плик, е по-голяма в Централна и Източна Европа (6 % от заетите) и в Южна Европа (4 %), отколкото в Западна Европа (1 %) и в скандинавския регион (1 %)⁶.

(3) Правни фактори като относителната яснота на законодателството или приспособяването на законодателството към новите видове работа.

(4) Институционални фактори, напр. правоприлагането и по-специално съществуването на единна организация или координиращ орган за борба с недекларирания труд. Ако механизмите за контрол липсват, неясни са и/или са неефективни, хората могат да бъдат по-склонни да избягват плащането на данъци, като упражняват недеклариран труд.

(5) Социални фактори, със споделеното разбиране на цялостната институционална, данъчна и социална рамка, и възприемането на нейната справедливост и прозрачност, насърчаващи ангажираността към данъчните задължения. Съществува, например, силна отрицателна зависимост между недекларирания труд и разходите за социална защита (с изключение на пенсиите). Анализите показват, че колкото по-висок е индексът за възприемане на корупцията (Индекс за възприемане на

⁶ Уилямс, К., Хородник, А., (2017 г.); Недеклариран труд, фалшиво деклариране на труд: недекларирана заетост в Европейския съюз.

корупцията на „Прозрачност без граници“), т.е. колкото по-ниско е нивото на възприемането на корупцията, толкова по-малка е вероятността част от заплатите на служителите да бъдат платени в брой. Това е силно доказателство, че един публичен сектор, на който гражданите могат да се доверят, обезсърчава недекларирания труд.

3. ИДЕНТИФИЦИРАНЕ НА ПОЛИТИЧЕСКИТЕ ЛОСЛОВЕ ЗА ПРЕОДОЛЯВАНЕ НА ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВАТА

Предотвратяването и възпирането на недекларирания труд са задачи, подлежащи на изпълнение главно от националните правителства. Както беше отбелязано по-горе, недекларираният труд е многостранен проблем, изискващ цялостен специално подготвен отговор.

Борбата с недекларирания труд, докато официалният труд стане предпочитан, изисква правилната комбинация от политически мерки. Подходът трябва да бъде съобразен с институционалните особености на отделните страни (административна организация, секторен състав на икономиката, видове заетост), така че да се обърне внимание на специфичните фактори, които водят до недеклариран труд.

Европейската платформа с цел да се засили сътрудничеството за противодействие на недекларирания труд, създадена с Решение (ЕС) 2016/344 от 9 март 2016 година⁷, обединява органите и организациите, които се борят с недекларирания труд, в усилията за по-ефективно и ефикасно разрешаване на проблема. Платформата:

⁷ ОВ L 65, 11 март 2016 г.

- помага на страните от ЕС да се справят по-ефективно с различните форми на недеklarиран труд;
- предизвиква промяна на национално равнище;
- и насърчава по-добри условия на труд и формална заетост.

Платформата участва в процес на взаимно обучение и обмен на информация⁸. В бъдеще тя може да работи върху базирани на данни инструменти за измерване, да насърчава сравнителния анализ и съответните методологични инструменти и да развива анализа на ефективността на различните политически мерки.

Скорошна работа за Платформата⁹ идентифицира изключително важна връзка между недеklarирания труд и:

- **БВП на глава от населението по стандарти на покупателната способност** (колкото по-голямо е равнището на БВП в СПС, толкова по-ниско е разпространението на недеklarиран труд); Вж. Фигура 1.
- **качеството на държавното управление** (въз основа на Европейски индекс за качество на държавното управление): колкото по-високо е качеството на държавно управление, толкова по-ниско

е разпространението на недеklarиран труд; Вж. Фигура 2.

Съществуват умерени значими взаимоотношения с:

- индекс за възприятие на корупцията на „Прозрачност без граници“ (който класира страните според възприетата корупция в публичния сектор);
- „индекс на доверието във властите“, основан на показатели на Световния икономически форум;
- въздействието на социалните трансфери върху намаляването на бедността;
- публични разходи за интервенции на пазара на труда за защита на уязвимите групи;
- степен на миграция;
- коефициентът на Джини и неравенството в доходите.

Като цяло, колкото е по-високо възприеманото ниво на корупция, толкова по-ниско е доверието в публичните власти и колкото по-високо е възприеманото ниво на неравенство, толкова по-високо е равнището на недеklarиран труд.

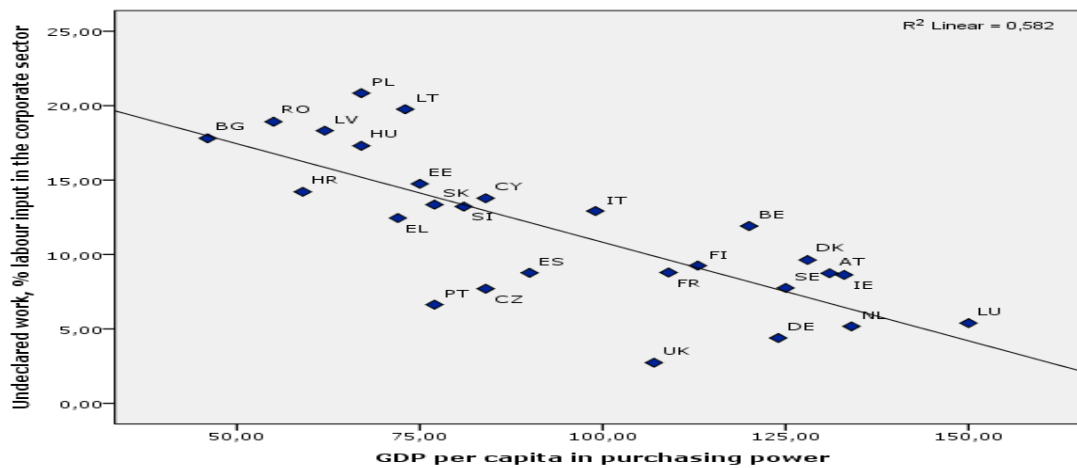
Фигура 1 показва международните колебания в размера на недеklarираната икономика (като се използват оценките по метода на вложения труд за недеklarираната заетост като процент от общото количество на труда в частния сектор) и разликите в националния БВП на глава от населението в стандартите на покупателна способност (СПС). Колкото по-високо е равнището на БВП на глава от населението в СПС, толкова по-ниско е разпространението на недеklarиран труд.

Фигура 1. Връзка между недеklarирания труд и БВП на глава от населението, 2013 г.¹⁰

⁸ <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1299&langId=en>.

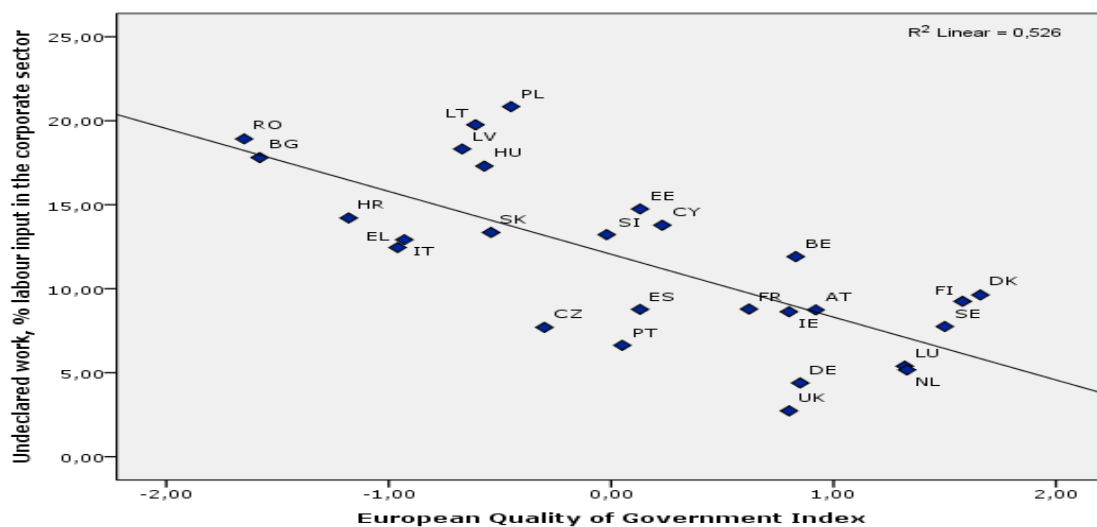
⁹ Уилямс, К.К., Хородник, Й.А., Беякович, П., Микулич, Д., Франич, Й., Кедир, А. (2017 г.) Оценка на мащаба на недеklarирания труд в Европейския съюз и неговите структурни детерминанти: оценки, използващи метода на вложения труд (LIM).

¹⁰ За да се избегне прекомерно влияние, в представените тук анализи БВП на Люксембург беше ограничен до 150. Трябва да се отбележи, че при използване на оригиналната цифра от 262, коефициентът на корелация е същият.

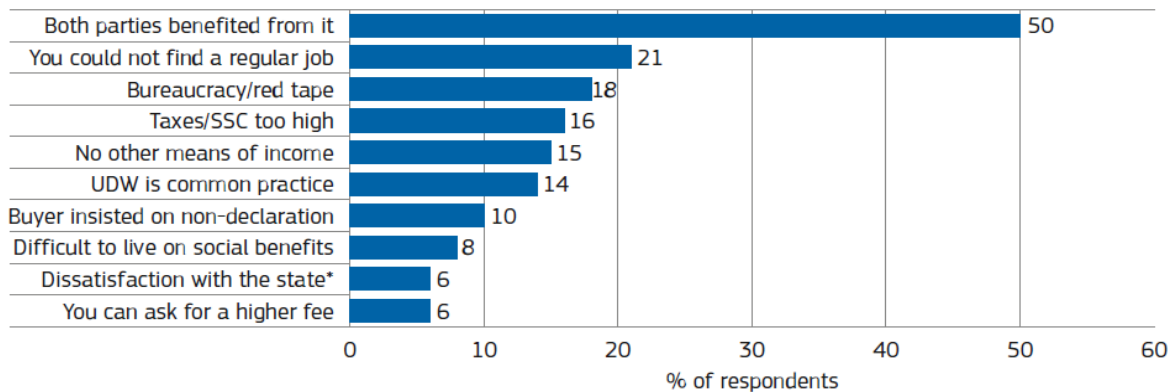
Както се вижда от Фигура 2, колко по-високо е качеството на държавното управление, измерено с Европейския индекс за качество на държавното управление (EQI¹¹, толкова е по-малко е недеklarираният труд.) Държави като Румъния и България, които са на ниско ниво по качеството на държавното управление, имат по-високи нива на недеklarиран труд. Държави като Дания, Финландия и Швеция, с по-високи оценки на индекса за качество на държавното управление, имат относително по-ниски нива на недеklarиран труд.

Фигура 2: Връзка между недеklarирания труд и индекса за качество на държавното управление, 2013 г.

¹¹ Чарън, Н., Дийкстра, Л. и Лапуенте, В. (2015 г.). Картографиране на регионалното разделение в Европа: Мярка за оценка на качеството на държавното управление в 206 европейски региона. *Изследване на социалните показатели*. 122(2): 315-346.

Фигура 3: Причини за недеklarиран труд в ЕС-27

Source: Eurobarometer 2013 (1).

(1) Based on question 17, 'Among the following, what were the reasons for doing these activities undeclared? (MULTIPLE ANSWERS POSSIBLE)'. * The exact wording is 'The state does not do anything for you, so why should you pay taxes'.

Все по-често политиката се пренасочва от усилията за изкореняване на недеklarираната икономика към преминаване на недеklarирания труд в декларираната икономика. Вследствие на това политическият подход, който понастоящем доминира в целия ЕС — възпиращият ефект, основан на повишаване на риска от разкриване и санкции, все повече се допълва от по-широк кръг от мерки, включително подходи за изпълнение и ангажираност. Холистичният политически подход за справяне с недеklarираната икономика използва стратегически и координирано пълния набор от възпиращите механизми, способстващи изпълнението и подходите за ангажираност:

- От страната на разходите в уравнението, необходимият възпиращ подход има за цел да увеличи възприемането на риска чрез проверки на работното място, административни и наказателни санкции за компании и служители, регистрация на работниците преди започване на работа или в първия работен ден, бизнес сертифициране, сертифициране на плащания на социални осигуровки и данъци, задължително идентифициране на работното място, координация на обмен на данни и операции в управлението. Увеличаването на

вероятността от разкриване намалява участието в недеklarираната икономика.

- Във все по-голяма степен се възприема, че съотношението между разходите и ползите може да бъде променено и чрез промяна на „ползите“ в уравнението. Подходът, осигуряващ съответствие, който беше приложен неотдавна,¹² има за цел да улесни съответствието със съществуващите правила, като възпрепятства предприятията и хората да се ангажират с недеklarиран труд или като ги насърчи и им даде възможност да прехвърлят тази работа в официалната икономика. Този подход включва превантивни и коригиращи мерки, въпреки че в някои случаи има компромиси, като например законодателство, което да обхваща нови видове работа (гарантиращо, че законът взема под внимание новите работни

¹² Въпреки че подходът на възпиране все още преобладава в повечето държави от ЕС, от началото на рецесията все повече се възприема един подход, осигуряващ възможност. (Eurofound (2013 г.), Противоположност на недеklarирания труд в 27 държави — членки на ЕС и Норвегия: Подходи и мерки от 2008 г. насам).

моделите), което понякога може да доведе до по-нататъшно сегментиране на пазарите на труда. Струва си да се отбележи, че амнистиите, които понякога се издават универсално или индивидуално на тези, които поставят своите дела в ред, могат да стимулират бъдещо избягване на данъци, ако бъдат използвани злоумишлено или лошо.

- Подходът на ангажираност включва мерки за насърчаване на по-етични нагласи към данъчното облагане и култура на ангажираност, например чрез кампании за повишаване на осведомеността относно индивидуалните и колективни последици от недеklarирания труд и подобряването на възприеманата данъчна справедливост и процесуалната и преразпределителна справедливост.

Референтна рамка, в която държавите от ЕС могат да разработват и прилагат политики в контекста на Европейската стратегия за заетостта, е предложена в резолюцията на Съвета относно превръщането на недеklarирания труд в редовна заетост¹³.

4. СРАВНИТЕЛНО ПРОУЧВАНЕ НА СЪСТОЯНИЕТО НА ПОЛИТИКАТА

Различни държави са предприели политически мерки от различен тип за справяне с недеklarирания труд¹⁴.

Италия създаде нов национален орган — Национална инспекция за трудови проверки (НИТ). Той обединява три заинтересовани страни: Министерството на труда и социалната политика, Националният институт за социално осигуряване (INPS) и Националният институт за

¹³ (2003/C 260/01).

¹⁴ Вж. добра практика, определена от Европейската платформа за борба с недеklarирания труд на <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1299&langId=bg> и казусите на Eurofound на: <http://www.eurofound.europa.eu/areas/labourmarket/tackling/search.php>

застраховане. През 2012 г. Френското министерство на труда, заетостта, професионалното обучение и социалния диалог започна да реформира Инспекцията по труда и създаде регионални звена за подкрепа и наблюдение на мерките за борба с недеklarирания труд. Тази реформа има за цел да подобри координацията на различни равнища.

Процесът на разкриване може да бъде подобрен чрез партньорско наблюдение. В Нидерландия, например, инспекторатът на Министерството на социалните въпроси създаде гореща телефонна линия през 2012 г. за докладване на незаконни или мошенически агенции за временна заетост.

Той би могъл също така да се възползва от по-задълбочено сътрудничество между публичните органи (чрез съвместни проверки и обмен на данни) и по-добро сътрудничество с организациите на работодателите и синдикатите. Например, Финландия създаде Информационно звено за сивата икономика, за да събира информация и да провежда разследвания. В Германия, Федералното министерство на финансите и социалните партньори създадоха съюзи за действие срещу недеklarирания труд и незаконната заетост. Дания създаде програма за действие за съвместни проверки с участието на данъчния орган, органа за работна среда и полицията.

Пълното използване на автоматизираните инструменти и техники за управление на риска дава възможност ограничените човешки и бюджетни ресурси да бъдат насочени към разследвания с висока добавена стойност и иновационни задачи.

Трансграничното сътрудничество чрез формални споразумения, като например между Португалската инспекция по труда и Испанската инспекция по труда и социалното осигуряване, може да спомогне за подобряване на обмена на информация.

Процесът на разкриване може да се подобри и чрез калибриране на референтни показатели за разходите за труд, разбити по подходящ начин по сектори, категории дружества и региони, и договорени от организациите на работодателите и синдикатите.

Превантивните мерки са многостранни:

- като използват технологични иновации за по-добър мониторинг, като сертифицираните касови апарати в Швеция от 2010 г. насам;
- адаптиране на правната рамка, за да се вземат предвид новите категории работа, така че не бъде злоупотребявано с тях, а да предоставят на дружествата и работниците начин да съгласуват своите потребности;
- мерки за опростяване и електронно правителство, насочени към самостоятелна заетост или създаване на нови фирми. Един пример е португалската програма Simplex, която позволява на една компания да бъде създадена в един офис в рамките на един ден;
- минималната работна заплата и подкрепата за доходите също могат да спомогнат за намаляване на дела на недеklarиранията заплата, съответно чрез предотвратяване на заплащането от работодателите на официални заплати, по-ниски от минималната¹⁵ заплата, или като се направи недеklarиранията труд по-малко привлекателен за работниците. Един от аргументите, използвани за повишаване на минималната работна заплата в Естония, например, е необходимостта от

намаляване на дела на недеklarиранията заплата¹⁶.

Коригиращите мерки включват такива, предназначени да насърчат потребителите да купуват декларирани стоки или услуги чрез целево данъчно облекчение или намаления, субсидии или ваучери за услуги. Примерите включват Дания, която през 2011 г. въведе възможността за приспадане на до 2000 евро от разходите за наемане на домашни помощници по проекта „домашен работен план“; Австрия, със субсидии за частни медицински сестри за гледане на възрастни хора; и Франция, и Белгия със системите си за ваучери.

В Португалия, Словения, Латвия, Литва и Естония бяха проведени информационни кампании, включващи много конкретни примери за обществени услуги в ежедневието (здравеопазване, полиция, образование и др.).

Дата: 10.11.2017 г.

ПРИЛОЖЕНИЕ: КАК ДА ОЦЕНИМ НЕДЕКЛАРИРАНИЯ ТРУД

Няма надеждни и хармонизирани обобщени данни за недеklarиранията труд на равнище ЕС. Съществуват обаче различни методи за оценка на размера на недеklarиранията труд и на този на сивата икономика. Важно е да се оцени размерът на недеklarиранията труд — първо да се разбере естеството на и тенденциите в недеklarиранията труд и второ да се подчертае напредъкът, постигнат в борбата с него.

Непреките методи често се основават на сравнението на макроикономическите величини (национални сметки, потребление на електроенергия, парични транзакции). Те са склонни да обхващат по-широки аспекти на „ненаблюдаваната икономика“ (NOE), излизайки извън стандартното определение за

¹⁵ Ниво на заплащане, при което хората са готови да работят.

¹⁶ За допълнителни примери вж. Eurofound (2013).

недеклариран труд, като обхващат незаконни дейности или домакинска продукция за собствена употреба. В резултат мащабът на недекларираната работа често се надценява. Подходът, който често се използва при такива международни сравнения, се основава на **многомерния анализ на взаимовръзките между множество променливи (MIMIC)**, който предполага връзка между ненаблюдаваната сива икономика и набор от наблюдаеми макропроменливи. Тази методика обаче е подложена на сериозна критика. Две предполагаеми слабости са тенденцията да се надценява нивото на недекларирания труд и трудността при сравняването на страните. Работната група на секретариатите по националните сметки (ISWGNA)¹⁷ предупреди през 2006 г. да не използва показателя „макро-модел“.

Директните методи се основават на статистически изследвания, като по този начин осигуряват по-големи подробности и сравнимост, въпреки че са склонни да подценяват недекларирания труд; обикновено те се фокусират върху недекларирания труд на отделни лица, който често е недостатъчно докладван, и не успяват да уловят много недекларирани дейности, извършвани от компании, като възлагането на подизпълнители. Такова общоевропейско проучване беше проведено за пръв път през 2007 г. (Специален Евробарометър 284) и повторено през 2013 г. (Специален Евробарометър 402), докато Европейската обсерватория по заетостта (ЕЕО) събра национални данни за дела на недекларирания труд през 2004 г. и 2007 г. (тъй като съответните числа се основават на комбинация от преки и непреки

методи, те са значително по-ниски, отколкото при подхода MIMIC). На световно равнище изследванията на Световната банка за неформалните работници включват работа без договор, неформална самостоятелна заетост и неплатена семейна работа. Това измерване обаче може да е по-малко подходящо за развитите икономики, отколкото за развиващите се.

Европейският икономически и социален комитет (ЕИСК) препоръча да се приеме общ непряк метод за измерване на мащаба, въздействието и развитието на недекларирания труд. Този метод, разработен от италианския статистически институт, се основава на вложения труд: сравнението на действителните декларации за социални осигуровки и условните декларации въз основа на проучването на работната сила в Европа¹⁸. Методът на вложения труд (вж. Фигура 1, колона 1) използва макроикономически данни за измерване, за всяка страна, на несъответствието между отчетения вложен труд (от изследването на работната сила) и данните от страна на търсенето за регистрираното търсене на работна ръка (напр. от фирмени проучвания, фирмени декларации до данъчни или социалноосигурителни органи или национални статистически служби). Несъответствието между двете осигурява оценка на недекларирания труд.

Като цяло цифрите, публикувани от официалните национални източници, са по-ниски от тези, които се съдържат в проучвания, проведени от експерти и международни организации. Точното

¹⁷ Декларация на ISWGNA (2006 г.), Прогнози за нерегистрираната икономика и националните сметки. ISWGNA събира представители на петте международни организации (Европейската комисия, МВФ, ОИСР, ООН, Световна банка), които съвместно подписаха международната „Система на националните сметки“, 1993 г.

¹⁸ Чикароне, Дж. и др. (2009 г.) Проучване на методите за непряко измерване на недекларирания труд в ЕС, GHK & Fondazione G. Brodolini, Окончателен доклад до Европейската комисия, ГД „Трудова заетост, социални въпроси и приобщаване“.

използвано определение има важни последици¹⁹.

¹⁹ За преглед на официалните статистически оценки вж. Гьомай, Г. и ван де Вен, П. (2014 г.), „Ненаблюдаваната икономика в системата на националните сметки“, Статистическа информация на ОИСР, 18 (2014 г.) и Евростат (2013 г.) „Основна система на националните сметки: Изграждане на основите“, Евростат, Люксембург.

5. ПОЛЕЗНИ ЛИТЕРАТУРНИ ИЗТОЧНИЦИ

Документи на Комисията

2014 г., Заетост и социално развитие в Европа 2013 г. (ESDE), Глава IV:
<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=738&langId=en&pubId=7684>

2013 г., Специален доклад на Евробарометър 402 „Недекларираният труд в Европейския съюз“:
http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_402_en.pdf

2012 г., „Пакет за заетостта“: Съобщение от Комисията „Към възстановяване и създаване на работни места“
<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=101&newsId=1270&furtherNews=yes>

2012 г., Партньорска проверка на Програма за взаимно обучение по „Борбата с недекларирания труд като нарастващо предизвикателство в контекста на високата безработица“:
http://www.mutual-learning-employment.net/index.php?mact=PeerReviews,cntnt01,detail,0&cntnt01template=display_by_year&cntnt01year=2012&cntnt01orderby=start_date_DESC&cntnt01returnid=59&cntnt01item_id=96&cntnt01returnid=59

2007 г., Съобщение на Комисията: „Засилване на борбата срещу недекларирания труд“
<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52007DC0628:BG:HTML>

2007 г., Специално проучване на Евробарометър за недекларирания труд:
http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_284_en.pdf

Проучвания

2017 г., Европейска платформа за борба с недекларирания труд, проучвания, добри практики и др. на: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1299&langId=en>

2017 г., Уилямс, К.К., Хородник, Й.А., Беякович, П., Микулич, Д., Франич, Й., Кедир, А. (2017 г.) Оценка на мащаба на недекларирания труд в Европейския съюз и неговите структурни детерминанти: оценки, използващи метода на вложения труд (LIM), предстоящо, ще бъдат налично на:
<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1299&langId=en>

2017 г., Уилямс, К., Хородник, А.: Недеклариран труд, фалшиво деклариране на труд: недекларирана заетост в Европейския съюз, предстоящо, ще бъде налично на:
<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1299&langId=en>

2016 г., Европейска обсерватория на политиката по заетостта (ЕЕРО), Европейската платформа за борба с недекларирания труд, тематични информационни документи за държавите членки и обобщаващ доклад:
<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=706&intPageId=2983&langId=en>

2013 г., „Инспекция по труда и недеклариран труд в ЕС“ (съвместен проект на МОТ и службите на ЕК:) http://www.ilo.org/labadmin/info/pubs/WCMS_220021/lang-en/index.htm

2013 г., „Противодействие на недекларирания труд в 27 държави — членки на ЕС и Норвегия“, Eurofound:
<http://www.eurofound.europa.eu/publications/report/2013/labour-market/tackling-undeclared-work-in-27-eu-member-states-and-norway-approaches-and-measures-since-2008>

2013 г., „Противодействие на недекларирания труд в Хърватия и четири страни — кандидат членки на ЕС“, Eurofound:
<http://www.eurofound.europa.eu/publications/report/2013/labour-market/tackling-undeclared-work-in-croatia-and-four-eu-candidate-countries>

2012 г., Доклад на Световната банка: „Излизане от сенчестата икономика: интегриране на недеklarираната работна ръка.“

2012 г., проучване на проф. Ф. Шнайдер „Размер и развитие на сивата икономика на 31 европейски и 5 други страни от ОИСР от 2003 г. до 2012 г.: някои нови факти“:

<http://www.econ.jku.at/members/Schneider/files/publications/2012/ShadEcEurope31.pdf>

2008 г., Доклад на Eurofound, „Борба с недеklarирания труд в Европейския съюз“:
<http://www.eurofound.europa.eu/pubdocs/2009/25/en/1/EF0925EN.pdf>

2010 г., „Проучване на възможността за създаване на европейска платформа за сътрудничество между инспекторатите по труда и други компетентни наблюдаващи и правоприлагащи органи с цел предотвратяване на недеklarирания труд и борба с него“ (проучване на Regioplan):

<http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=6676&langId=en>

2010 г., „Проучване на методите за непряко измерване на недеklarирания труд в ЕС“:
ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=4546&langId=en